

УДК 316.723:17.022.1

ДИТЯЧА СУБКУЛЬТУРА У СВІТІ ДОРОСЛИХ ЦІННОСТЕЙ

Ліннік О.О.

Київський університет імені Бориса Грінченка

Барна Х.В.

Мукачівський державний університет

У статті розглядаються різні підходи до визначення природи цінностей та їх класифікації. Розглядаючи категорію цінностей, ми умовно класифікували їх на чотири групи: моральні, особистісні, соціальні, матеріальні. На основі теоретичного аналізу надано визначення дитячої субкультури як системи норм, поглядів і цінностей, притаманних дитячому співтовариству. Теоретично доведено та відображено у моделі вплив дорослої культури на субкультуру дитинства, а субкультури дитинства – на систему дитячих цінностей. Обґрунтовано тезу про те, що цінності утворюють ядро дитячої субкультури, формують її та формуються під її впливом.

Ключові слова: цінності, субкультура, ціннісне ставлення, дитинство, діти дошкільного віку.

Постановка проблеми. Своєрідність дошкільного дитинства вимагає особливого погляду на проблему виховання цінностей та ціннісних ставлень, оскільки категорія цінностей і в об'єктивному, і в суб'єктивному значеннях існує в контексті культури. Дитинство має свою особливу культуру, яка потребує окремого дослідження, тобто субкультуру (В. Абраменкова, Л. Варяниця, Н. Гавриш, М. Іконнікова, М. Каган, І. Кон та ін.). Дорослі цінності та інтереси здебільшого зумовлюють зміст субкультури дитинства, у формуванні якої має значення і соціальний страт, і культурна, і національна приналежність батьків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясуємо сутність та природу цінностей, оскільки це є основою та відправною точкою дослідження. У філософських дослідженнях (В. Василенко, Б. Додонов, С. Івоненко, М. Кузнецов, В. Момов, В. Ядов та ін.) сутність поняття цінностей розглядають з різних позицій: *суб'єктивний ідеалізм*, коли цінності трактуються як породження волі й розуму людини; *сенс усього життя*; *об'єктивний ідеалізм*, у розумінні якого цінності тлумачаться як вічні ідеальні сутності, взірці істини; *метафізичний підхід*, за якого цінності тлумачаться з позиції оцінки та порівняння одних предметів відносно інших; *діалектико-матеріалістичне розуміння*, яке зумовлює визначення цінностей як одночасно об'єктивних і суб'єктивних соціальних явищ; *раціоналізм* обґрунтовує цінності через реальну взаємодію суб'єкта й об'єкта [9, с. 543].

У соціології термін «цінність» як теоретична категорія вперше був введений У. Томасом і Ф. Знанецьким, які визначили його через поняття суспільного значення предмета й соціальної установки [17, с. 343]. Для вивчення явища «ціннісні ставлення» соціологи вживають такі поняття, як: «ціннісні орієнтації», «настанови», «схильність», пріоритети. Ці поняття поєднуються з цілями, прагненнями та життєвими ідеалами, що існують у «груповій» свідомості у вигляді певних норм [14, с. 529], з життєвим досвідом, накопиченим особистістю в її індивідуальному розвитку [7, с. 192].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Феномен дитячої субкультури є досить складним для дослідження, хоча він неодноразово виступав предметом наукових інтере-

сів українських учених (Л. Варяниця, Н. Гавриш, О. Семашко та ін.). Попри це, залишаються недостатньо вивченими закономірності формування дитячої субкультури, хоча усі погоджуються із тезою про те, що вона має синергетичну природу та багато векторів розвитку.

Формулювання цілей статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування та моделювання впливу цінностей дорослого світу на субкультуру дитинства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відтак, під **цінностями** будемо розуміти, з одного боку, конкретні предмети, значущі для цього суб'єкта або здатні задовольнити його потреби; з іншого, – особливу абстрактну сутність речей, ідеали, вироблені соціумом. Саме такий поділ закладений в основу класифікацій цінностей. Загальноприйнятим у суспільній практиці є поділ цінностей на дві групи: матеріальні, що пов'язані з практичними потребами, і духовні, вищі потреби особистості, а саме: наукові, соціально-політичні, естетичні, моральні тощо. М. Боришевський до духовних цінностей відносить і валеологічні [4].

У філософських дослідженнях цінності поділяються на предметні та суб'єктивні. До **предметних цінностей** зараховують: природні блага і зло, які містяться в природних багатствах та стихійних лихах; споживчу ціну продуктів праці; соціальні блага і зло, що знаходяться в суспільних явищах; прогресивне або реакційне значення історичних подій; культурну спадщину минулого, яка постає у вигляді предметів багатства людей; корисний ефект або теоретичне значення наукової істини; мораль – добро і зло, що виявляються в діях людей; естетичні характеристики природних і суспільних об'єктів та творів мистецтва; предмети релігійного поклоніння.

До **цінностей свідомості** (суб'єктивних) відносять: суспільні установки та оцінки, імперативи та заборони, цілі й проекти, які виражені в нормативних уявленнях (про добро і зло, справедливість, прекрасне й потворне, про призначення людини, ідеали, норми і принципи дій). Для всіх цих уявлень характерні модальність, належність, відображення найрізноманітніших явищ дійсності та їх зв'язків у площині бажаного або небажаного, яке має позитивну або негативну сутність.

Систему цінностей соціального суб'єкта можуть складати такі цінності: сутнісно-життє-

ві (уявлення про добро та зло, щастя, мету та сутність життя тощо); універсальні: а) вітальні (життя, здоров'я, особиста безпека, добробут сім'ї, родичі, освіта, правопорядок); б) суспільного визнання (працелюбство, соціальний статус тощо); в) міжособистісного визнання (чесність, альтруїзм, доброзичливість тощо); г) демократичні (свобода слова, совісті, національний суверенітет); д) партикулярні (належність до малі батьківщини, сім'ї); е) трансцендентні (віра в Бога, прагнення до абсолюту) [5, с. 131].

Дедуктивний підхід для ієрархічної системи цінностей запропонував О. Вишневецький, який репрезентує такий кодекс цінностей сучасного українського виховання:

- абсолютні, вічні цінності – краса, свобода, благородство, мудрість, любов;

- основні національні цінності – українська ідея, почуття національної гідності, історична пам'ять, любов до рідної культури, мови, свят і традицій;

- основні громадянські цінності – прагнення до соціальної гармонії, рівність можливостей, самовідповідальність людини;

- цінності сімейного життя – гармонія стосунків поколінь у сім'ї, спільність духовних інтересів членів сім'ї, демократизм стосунків;

- цінності особистого життя – внутрішня свобода, самоповага, гармонія душі та зовнішньої поведінки, творча активність;

- валеоекологічні цінності – самоусвідомлення та переживання своєї єдності з природою, участь у природоохоронній діяльності [16, с. 98–99].

Така система побудована за дедуктивним принципом та дає можливість представити систему цінностей ієрархічно. Водночас дитина присвоює цінності родини та суспільства за індуктивним принципом – від конкретного до загального, що враховано у класифікація цінностей З. Пlochий: від цінності особистості до цінностей людства та буття. Дослідницею визначено такі групи цінностей:

- особистісні цінності (цінності, що стосуються особистого життя);

- цінності сімейного життя (цінності, що регулюють родинне життя);

- громадянські цінності (цінності, на основі яких вибудовується сфера суспільно-громадських стосунків);

- національні цінності (цінності, що характеризують особливості життя певної національності та державного устрою);

- абсолютно вічні цінності (цінності, що акумулюють досвід усього людства і є еталоном його буття) [15, с. 4].

Така класифікація відповідає основним ідеям теорії виховання особистості, запропонованої І. Бехом, згідно з якою формування особистісних цінностей (а отже, і становлення особистості) відбувається шляхом присвоєння суспільних цінностей: через сімейні до абсолютних, вічних [3].

Для зручності характеристики цінностей у структурі дитячої субкультури, ми об'єднали їх у чотири групи, не зберігаючи ієрархічність: моральні (абсолютно вічні), особистісні, соціальні (сімейні та громадянські) та матеріальні (які набувають особливого значення для людини в умовах суспільства споживачів). Дослідження учених

переконливо доводять сенситивність старшого дошкільного віку до виховання названих цінностей (Т. Андрущенко, Г. Біленька, Н. Гавриш, В. Маршицька, З. Пlochий, І. Поніманська М. Роганова, О. Стаєнна, Г. Тарасенко). Усі названі цінності утворюють ядро дитячої субкультури.

Більшість дослідників тлумачать поняття субкультури через категорію цінностей. Так, О. Семашко визначає субкультуру як «специфічні норми, погляди і цінності, а також соціальні й духовні потреби, ціннісні орієнтації тієї чи тієї групи; продукти творчої діяльності, способи залучення до духовних цінностей і особливості їх освоєння, стиль, спосіб життя та існування» [18, с. 163]. В. Кудрявцев убаचाє в дитячій субкультурі «особливу систему існуючих у дитячому середовищі уявлень про світ, цінності тощо, яка частково стихійно склалася всередині північної культурної традиції цього суспільства й займає в ній відносно автономне місце» [8, с. 17]. В. Абраменкова зазначає, що «дитяча субкультура – особливий значущий простір цінностей, настанов, способів діяльності та форм спілкування, що здійснюються в тій чи тій конкретно-історичній соціальній ситуації розвитку» [1, с. 56].

Найбільш повним та таким, що загострює увагу на категорії цінностей, нам здається визначення О. Семашко, наведене вище. Тому в нашому дослідженні під **дитячою субкультурою** будемо розуміти норми, погляди й цінності, притаманні дитячому співтовариству, а також соціальні й духовні потреби, продукти творчої діяльності, способи залучення до духовних цінностей і особливості їх освоєння, стиль, спосіб життя та існування.

Феномен дитячої субкультури детально розкрито в дослідженнях Л. Варяниці, Н. Гавриш. Ученими визначено такі структурні компоненти дитячої субкультури: дитячий фольклор, дитячі ігри, правовий кодекс, дитячий гумор, дитячі інтереси, дитяча мода, філософствування, естетичні уявлення, табування, релігійні уявлення [6, с. 105]. Розкриємо докладніше їхній зміст та взаємозв'язок із ціннісним ставленням до книги.

Дитячий фольклор відіграє неабияку роль у розвитку особистості дитини, здійснюючи вплив на емоції та почуття, надаючи способи поведінки у різних ситуаціях (Л. Виготський, Д. Ельконін, Е. Еріксон, І. Кон, М. Осоріна). До того ж забавлянки, казки зазвичай є першими книгами дитини, тому їх роль у формуванні ціннісних ставлень важко переоцінити. Природний, вроджений потяг дошкільнят до народних витоків, фольклору має стати базисом виникнення особистісних цінностей. Цей складник субкультури особливо залежить від культури, традицій, національної гідності того народу, до якого належить дитина. Передаючи дитині фольклорні здобутки у колискових, примовках, загадках, забавлянках, казках, дорослі формують основу дитячої субкультури.

Дитячі ігри утворюють особливий простір у субкультурі дошкільника, оскільки гра слугує провідною діяльністю в цьому віці (Д. Ельконін, А. Запорожець, О. Леонтьєв, А. Люблинська). Щодо співвідношення зі світом цінностей, то саме у сюжетно-рольовій грі засвоюються сімейні та особистісні цінності, які проєктуються із дорослого світу в дитячий. Особливу роль у субкультурі дитинства відіграють ігрові прави-

ла, які слугують прообразом законів та правил дорослого світу. Крім того, у дитячих іграх реалізуються засвоєні норми моралі та поведінки, моделюються ставлення.

Вагоме значення у дитячій субкультурі належить *моді*. Саме «модні» тенденції, що панують у дитячій субкультурі, впливають на ціннісні ставлення до фізичного й, навіть, морального та особистісного простору дошкільника. Навіюються вони дорослою культурою та модними тенденціями дорослого світу.

Під *правовим кодексом* мається на увазі певний перелік неоголошених правил, які існують у дитячому товаристві і є важливим елементом субкультури. У дітей свої уявлення про честь та справедливість. Вони дуже впливають на їхнє сприйняття та оцінку подій. А. Люблінська описує ситуацію про те, як дітям подобалось слухати розповіді про двох бешкетників, які надокучали дорослим. Почуття обурення в них не виникало, оскільки їх цікавили дитячі пустощі, вони були їм близькі та зрозумілі. Проте розповіді про позитивні дитячі вчинки дітям були близькі та зрозумілі, не потребували спеціального моралізування [12, с. 402]. Жанр оповідання, історії з життя дітей є найбільш оптимальним для засвоєння правил, прийнятних у суспільстві, дітьми старшого дошкільного віку. Досвід вихователів доводить, що такі оповідання викликають у дітей інтерес, надають моделі поведінки, а отже, чинять вплив на виховання ціннісних ставлень.

Коло *дитячих інтересів* є досить широким: інтелектуальні інтереси (до знань, до книги, пізнавальної діяльності); технічні інтереси (до комп'ютерної техніки, телебачення, відео); соціально-комунікативні інтереси, пов'язані з реалізацією потреби в спілкуванні, соціальних іграх з однолітками; матеріальні (до солодощів, іграшок, одягу, матеріальних благ); емоційні (потреба у фізичних формах вираження любові) [6, с. 169]. В. Іванов, В. М'ясищев розглядають інтерес як особливий вид ставлення [13, с. 9]. У низці досліджень (О. Леонтьєв, Л. Божович) інтерес постає в тісному зв'язку із мотивацією поведінки.

Описуючи *почуття гумору* в дітей як складника їхньої субкультури, С. Курінна зазначає, що діти старшого дошкільного віку сприймають лише зовнішній бік комічного, «а при сприйманні комічних літературних творів знаходять комічне у зовнішніх ситуаціях (наприклад, в описі зовнішності персонажів)» [10, с. 143]. Важливою, на нашу думку, є підмічена дослідницею особливість сприйняття комічного старшими дошкільниками, які, завдячуючи малому життєвому досвіду, «замість сміятися в комічних ситуаціях, часто відчувають страх та хвилювання за улюбленого героя, бояться, що з ним відбудеться нещасний випадок» [10, с. 143]. Описані особливості старших дошкільників, з одного боку, говорять про необхідність використання гумору у спілкуванні з дітьми, а з іншого, – про необхідність ретельного відбору жартів та гумористичних творів.

Під *табуванням* розуміється певна заборона та обмеження, які, як правило, створюються самими дітьми. Наприклад, заборона викорис-

тання власних імен у дитячому співтоваристві та наділення однолітків прізвиськами й кличками. Уважається, що в дитячому світі табуватися можуть не тільки імена, а й певні вчинки, елементи одягу, зачіска, навіть інтереси та ціннісні ставлення. Такий більш широкий погляд має безпосереднє відношення до нашого дослідження, хоча погодимось із дослідниками (А. Богуш, Л. Варяниця, Н. Гавриш та ін.) у тому, що табування є вагомою характеристикою підліткового віку [6, с. 108].

Філософствування властиве дошкільнику, оскільки дитячій природі притаманна властивість дивуватися, ставити питання «глобального» масштабу: «Звідки світ? Звідки я? Чому існує добро і зло?» Звичайні відповіді на ці питання, що дають точні науки, таять у собі загрозу звести нанівець природну допитливість дитини та нестандартне мислення. Розмірковуючи, дитина часто дає свої пояснення явищам. Безумовно, глибокий смисл філософських казок (таких, як «Маленький принц» А. де С. Екзюпері) недоступний дітям цього віку, проте багато казок та оповідань для дітей (В. Сугєєва, М. Пляцьковського, В. Сухомлинського, Г. Остера та ін.) містять філософський смисл, який дорослий може відкрити дітям та за його допомогою пояснити певні причини явищ або правила життя. Цей аспект дитячої субкультури створює сприятливі умови для формування всіх чотирьох груп цінностей.

Духовне життя, *релігійні уявлення* є найбільш тонкою структурою, «найпотаємнішою й недоторканою частиною життя дитини» [6, с. 109]. Кожна дитина є релігійною, оскільки вірить у надприродне. Крім того, релігійні уявлення формуються та підтримуються в родині, проте педагогі відзначають, що більшість дітей приховують свої релігійні почуття від однолітків [1, с. 107]. Наявність релігійних почуттів апріорі передбачає ціннісне ставлення дитини до головної християнської книги – Біблії.

Висновки і пропозиції. Розглядаючи категорію цінностей, ми умовно класифікували їх на чотири групи: моральні, особистісні, соціальні, матеріальні. Цінності утворюють ядро дитячої субкультури, формують її та формуються під її впливом. Так, для формування моральних цінностей має значення релігійна приналежність батьків, світогляд дитини, правила суспільства, сімейні свята та традиції. На формування особистісних цінностей дитини впливає середовище, в якому вона зростає; художній смак та уподобання дорослих; гумористичний простір тощо. Соціальні цінності засвоюються спочатку у вигляді правил поведінки у різних соціальних ситуаціях, які діти засвоюють як з дорослого, так і з дитячого світу. Матеріальні цінності диктуються модою, дитячою інфраструктурою, індустрією іграшок тощо.

Таким чином, нами зображено вплив дорослих цінностей на дитячу субкультуру та дитячі цінності. У подальших дослідженнях плануємо експериментально перевірити залежність між дитячою субкультурою, в якій знаходиться дитина, її цінностями та цінностями батьків.

Список літератури:

1. Абраменкова В. В. Социальная психология детства: развитие отношений ребенка в детской субкультуре / В. В. Абраменкова. – М.: Моск. психол.-социал. ин-т; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2000. – 416 с.
2. Барна Х. В. Виховання ціннісного ставлення до книги у дітей старшого дошкільного віку: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Барна Христина Василівна. – Луганськ, 2014. – 222 с.
3. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості / І. Д. Бех // Цінності освіти і виховання: наук.-метод. зб. / за заг. ред. О. В. Сухомлинської. – К., 1997. – С. 8–11.
4. Боришевський М. Й. Духовні цінності в становленні особистості-громадянина / М. Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 144–150.
5. Бутківська Т. В. Ціннісний вимір соціалізації учнів / Т. В. Бутківська // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1(14). – С. 130–137.
6. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш, С. М. Курінна, І. Печенко; наук. ред. А. М. Богуш; заг. ред. Н. В. Гавриш. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 368 с.
7. Здравомыслов А. Г. Отношение к труду и ценностные ориентации личности / А. Г. Здравомыслов, В. А. Ядов // Социология в СССР. – М., 1965. – Т. 2. – С. 189–205.
8. Кудрявцев В. Т. Психология развития человека / В. Т. Кудрявцев. – Рига: Пед. Центр «Эксперимент», 1999. – 150 с.
9. Кузнецов Н. С. Человек: потребности и ценности / Николай Степанович Кузнецов. – Свердловск: Урал. ун-т, 1992. – 145, [2] с.
10. Курінна С. Особливості сприймання та розуміння гумору дітьми дошкільного віку / С. Курінна // Дитина-педагог: сучасний погляд. Психолого-педагогічні та соціальні аспекти сучасної дошкільної та початкової освіти: колективна монографія / заг. ред. В. В. Докучаєва; Держ. Закл. «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». 2010. – С. 143–156.
11. Кутіщенко В. П. Динаміка емоційно-ціннісного ставлення молодших школярів до учбової діяльності: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Кутіщенко Валентина Петрівна. – К., 2003. – 186 с.
12. Люблинская А. А. Детская психология: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / А. А. Люблинская. – М.: Просвещение, 1971. – 415 с.
13. Мясичев В. Психология отношений / В. Мясичев. – М.: Изд-во «Институт практической психологии»; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. – 356 с.
14. Ольшанский В. Б. Личность и ее социальные ценности / В. Б. Ольшанский // Социология в СССР: в 2-х т. – М.: Мысль, 1965. – Т. 1. – 1965. – С. 505.
15. Плохій З. Валеологія та екологія у змісті дошкільної освіти / З. Плохій // Підготовка педагогічних кадрів і діяльність навчальних закладів нового типу в системі національної освіти: досвід і перспективи розвитку: зб. наук. пр. – Ч. 2. – Чернівці: ЦНТІ, 2002. – С. 506–512.
16. Теоретичні основи педагогіки: курс лекцій: підруч. для студ. / за ред. Вишневського О. – Дрогобич: Фірма «Відродження», 2001. – 262, [5] с.
17. Томас У. Методологические заметки (1918) / У. Томас, Ф. Знанецкий // Американская социологическая мысль. – М., 1994. – С. 343.
18. Українська та зарубіжна література: навч. посіб. / М. М. Закович, І. А. Зязюн, О. М. Семашко та ін.; ред. М. М. Закович. – К.: Знання, 2000. – 611 с.

Линник Е.О.

Київський університет імені Бориса Грінченка

Барна К.В.

Мукачевський державний університет

ДЕТСКАЯ СУБКУЛЬТУРА В МИРЕ ВЗРОСЛЫХ ЦЕННОСТЕЙ**Аннотация**

В статье рассматриваются различные подходы к определению природы ценностей и их классификации. Рассматривая категорию ценностей, мы условно классифицировали их на четыре группы: нравственные, личностные, социальные, материальные. На основе теоретического анализа дано определение детской субкультуры как системы норм, взглядов и ценностей, присущих детскому сообществу. Теоретически доказано и отражено в модели влияние культуры взрослого мира на субкультуру детства, а субкультуры детства – на систему детских ценностей. Обоснован тезис о том, что ценности образуют ядро детской субкультуры, формируют ее и формируются под ее влиянием.

Ключевые слова: ценности, субкультура, ценностное отношение, детство, дети дошкольного возраста.

Linnik E.O.

Borys Grinchenko Kyiv University

Barna H.V.

Mukachevskyy State University

CHILDREN'S SUBCULTURE IN THE ADULT WORLD OF VALUES

Summary

The article discusses various approaches to the definition of the nature of values and their classification. Considering the category of values, we provisionally classified them into four groups: the moral, personal, social, material. Based on the theoretical analysis, the authors have given a definition of children's subculture as a system of norms, attitudes and values inherent in the children's community. The model reflects the influence of the adult world culture subculture of childhood and childhood subculture – in the system of children's values. Substantiated the thesis that values form the core of children's subculture, they form it and are formed under its influence.

Keywords: values, subculture, value attitude, childhood, pre-school children.